

DOI: 10.15407/kraieznavstvo2025.01.211

УДК 94(477)-057.8(092)»1917/1921»

Богдан Зек (м. Луцьк),

кандидат історичних наук,

завідувач науково-експозиційного

відділу історії Волині

Волинського краєзнавчого музею

E-mail: zekbohdan@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7116-7487>

Життєпис посадника Луцька Євгена Тиравського (1885–1957)

Мета статті висвітлити життєпис Є. Тиравського як одного з представників української інтелігенції періоду змінних окупаційних режимів першої половини ХХ ст. **Методи дослідження.** Робота побудована на принципах історизму, науковості та системності. Поряд із загальнонауковими методами, вирішити поставлені завдання дозволили просопографічний, історико-проблемний та історико-описові методи. **Основні результати дослідження.** Є. Тиравський народився у 1885 р. на Поділлі, закінчив юридичний факультет Харківського університету, працював у Херсонському акцизному управлінні та Вінницькому суді. Підтримав Українську революцію 1917–1921 рр., обіймав посади військового слідчого, був рівненським і вінницьким повітовим комісаром, заступником начальника Подільської губернії. Опинившись на території Польщі, працював у земському уряді Луцька, став активним учасником українського громадсько-культурного життя на Волині. За свою позицію був переведений в інший регіон Польщі, працював приватним адвокатом. З початком Другої світової війни і приходом радянської влади у 1939 р. підлягав депортації, але напад Німеччини цьому завадив. Від початку нацистської окупації Є. Тиравський обіймав посади в українській допоміжній адміністрації – Волинській обласній та Луцькій міській управах. Упродовж 5 грудня 1941 р. – 31 січня 1943 р. був посадником (головою) Луцька. Нацистська влада втілювала політику Голокосту, організовувала репресії, накладала заборони та обмеження, експлуатувала економічні ресурси окупованих територій. Тому цей період у житті Є. Тиравського доволі неоднозначний. Після звільнення з посади займався адвокатською практикою, був заарештований німцями навесні 1943 р. і упродовж шести місяців перебував у в'язниці Рівного. Звільнившись емігрував, перебував у таборах для біженців (Ді-Пі) в Європі. Продовжував займатись питаннями відродження УАПЦ за кордоном, активно допомагав у цьому митрополиту Полікарпу (Сікорському). У 1949 р. виїхав до Австралії, де включився в українське культурне життя, організовував створення перших парафій УАПЦ на континенті. Помер у 1957 р., похований у Сіднеї. **Наукова новизна.** На основі особових документів, що вперше пропонуються до наукового вжитку, здійснено спробу висвітлити життєпис Є. Тиравського – посадника Луцька часу нацистської окупації. Його ім'я часто фігурує в історичному наративі про Волинь, однак жодної ґрунтовної розвідки, яка б висвітлювала його біографію, так і не було підготовлено. Відтак це перша спроба висвітлити життєпис діяча. **Висновки.** Є. Тиравський, як представник цілого покоління української інтелігенції, постійно знаходився перед дилемою вибору: вести боротьбу з неукраїнською владою, наражаючи себе та родину на постійну небезпеку, шукати компромісів і мати можливість зберегти свою ідентичність або повністю асимілюватись. Через власну позицію Є. Тиравський зазнав утисків та репресій від усіх неукраїнських влад на Волині першої половини ХХ ст.

Ключові слова: Є. Тиравський, Українська революція 1917–1921 рр., Польща, Луцьк, адвокат, нацистська окупація, посадник, церква.

Bohdan Zek (Lutsk),

PhD in History,

head of the scientific exposition

department of the history of Volyn

Volyn Regional Muzeum

E-mail: zekbohdan@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7116-7487>

Biography the official of Lutsk Yevhen Tyravskiy (1885–1957)

The aim of the article. Highlight the biography of Ye. Tyravskiy as one of the representatives of the Ukrainian intelligentsia during the period of changing occupation regimes in the first half of the 20th century. **Research Methodology.** The work is based on the principles of historicism, scientificity and systematicity. Along with general scientific methods, prosopographic, historical-problematic and historical-descriptive methods allowed to solve the tasks. **Results.** Ye. Tyravskiy was born in 1885 in Podilla, graduated from the Faculty of Law of Kharkiv University, worked in the Kherson Excise Department and the Vinnytsia Court. He supported the Ukrainian Revolution of 1917–1921, held the positions of a military investigator, was the Rivne and Vinnytsia district commissioner, the deputy head of the Podilsk province. Once in Poland, he worked in the zemstvo government of Lutsk, and became an active participant in Ukrainian social and cultural life in Volyn. For his position, he was transferred to another region of Poland, worked as a private lawyer. With the beginning of the World War II and the arrival of Soviet power in 1939, he was subject to eviction, but the German attack prevented this. From the beginning of the Nazi occupation, Ye. Tyravsky held positions in the Ukrainian auxiliary administration – the Volyn regional and Lutsk city administrations. From December 5, 1941 to January 31, 1943, he was the official (chairperson) of Lutsk. The Nazi authorities implemented the policy of the Holocaust, organized repression, imposed prohibitions and restrictions, and exploited the economic resources of the occupied territories. Therefore, this period in Ye. Tyravskiy life is quite ambiguous. After being dismissed from his post, he practiced law, was arrested by the Germans in the spring of 1943, and spent six months in Rivne prison. After his release, he emigrated and stayed in refugee camps (DP) in Europe. He continued to deal with the revival of the UAOC abroad, actively helping Metropolitan Polikarp (Sikorskyi) in this. In 1949, he left for Australia, where he became involved in Ukrainian cultural life, organized the creation of the first parishes of the UAOC on the continent. Died in 1957, buried in Sydney. **Scientific novelty.** On the basis of personal documents, which are offered for scientific use for the first time, an attempt has been made to highlight the biography of Ye. Tyravskiy, an official of Lutsk during the Nazi occupation. His name often appears in the historical narrative about Volhynia, but no thorough intelligence that would shed light on his biography has ever been prepared. So this is the first an attempt to highlight the biography of the activist. **Conclusion.** Ye. Tyravskiy, as a representative of a whole generation of Ukrainian intelligentsia, was constantly faced with the dilemma of a choice: to fight against non-Ukrainian authorities, exposing himself and his family to constant danger, to seek compromises and have the opportunity to preserve his identity, to engage in pro-Ukrainian activities, or to assimilate completely. Due to his own position, Ye. Tyravskiy suffered oppression and repression from all non-Ukrainian authorities in Volyn in the first half of the 20th century.

Key words: Ye. Tyravskiy, Ukrainian revolution 1917–1921, Poland, Lutsk, lawyer, Nazi occupation, official, church.

Постановка проблеми. Після поразки Української революції 1917–1921 рр. її учасники опинились на територіях держав з неукраїнською владою. Це стало справжнім випробуванням, насамперед для інтелігенції, україноцентричний світогляд якої суперечив політиці влади, яка часто переслідувала мету формування власної моноетнічності на новоприєднаних землях. Відтак, вияв проукраїнської позиції призводив до конфронтації та навіть подальших репресій. Тому, перед українською інтелігенцією часто поставала проблема вибору: жертвувати всім заради мети відродження національної держави, погоджуватись на поступки і, за можливості, проводити певну громадську роботу або ж асимілюватись і стати громадянином нової держави з відповідним світоглядом та системою цінностей. Власне такий вибір був присутній і в житті героя нашої розвідки Є. Тиравського, який варто розкрити через висвітлення його життєпису.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На постать діяча історики звертали увагу лише дотично. Чи не вперше у 1995 р. його біографія у формі енциклопедичного гасла з'явилась в «Енциклопедії

Є. Тиравський. Фото 1944 р.
Подано за: Державний архів
Волинської області,
ф. р-3410, оп. 3, спр. 39, арк. 42

української діаспори»¹. У 2001 р. вона була продубльована у довідковому виданні «Українці Австралії: Енциклопедичний довідник»². Ґрунтовніша історична довідка про Є. Тиравського була підготовлена професоркою Русланою Давидюк у збірнику біограм політичних емігрантів – учасників Української революції, який був виданий у 2023 р.³ Вона ж вперше висвітлила життєпис брата Є. Тиравського – Михайла в окремій статті⁴, де також описала їхню співпрацю у церковно-релігійному та громадському житті Волині. У своїй монографії про Луцьк періоду нацистської окупації, автор даного дослідження Б. Зек також визначив період виконання Є. Тиравським обов'язків садника в місті⁵.

Виклад основного матеріалу. Понад два десятиліття свого життя Є. Тиравський провів на Волині, зокрема Луцьку, але народився він 19 лютого (старий стиль) 1885 р. у с. Гути Брацлавського повіту Подільської губернії⁶ у родині псаломщика Платона Оксентійовича (пізніше прийняв сан священника)⁷. У деякій літературі помилково визначено дату і місце його народження, як м. Бар 19 листопада 1885 р.⁸

Батьки вочевидь сподівались, що син продовжить родинну традицію і стане священником. Цим напевне варто пояснювати його навчання у духовній семінарії Кам'янець-Подільського, яку він закінчив у 1906 р. Однак, у юнака були інші плани на життя. Після року учителювання в одній із середніх шкіл міста, у 1907 р. він вступив на правничий факультет Харківського університету, який закінчив у 1912 р.⁹

Свою професійну кар'єру Є. Тиравський розпочав 1 березня 1913 р. на посаді молодшого штатного контролера 3-го округу Херсонського акцизного управління. Однак, місце праці його не задовольняло, тому 15 травня він звернувся до голови Вінницького окружного суду із проханням про переведення до числа кандидатів на судову посаду. Після бюрократичних процедур 4 червня 1913 р. він був призначений молодшим кандидатом Вінницького окружного суду. Далі обіймав посаду помічника секретаря 2-го кримінального відділення суду, незабаром отримав звання старшого кандидата суду¹⁰.

Повернутися до Вінниці Є. Тиравського очевидно, спонукали й особисті мотиви. У серпні 1913 р. він отримав дозвіл на одруження з Ольгою Базилевич (30 березня 1889 р. н.) – дочкою священника з Могилівського повіту Подільської губернії¹¹. Таким чином у родині все ж таки зберігались церковні традиції. У наступному році у подружжя народився син Вадим¹², але в сімейне життя внесла корективи Перша світова війна.

12 грудня 1914 р. Є. Тиравський був мобілізований до російської імператорської армії¹³. Після закінчення старшинської школи у російському м. Калуга був направлений у штаб генерала Брусилова у Рівному¹⁴. Військова кар'єра Тиравського ще потребує уваги, а наступна згадка, що стосується його біографії, відноситься до 30 березня 1916 р., коли указом по цивільному відомству за вислугу років він був переведений у титлярні радники.

¹ Енциклопедія української діаспори в 7 т. Гол. ред.: Василь Маркус. Вид. 1-е Т. 4 (Австралія – Азія – Африка). К.: «ІНТЕЛ», 1995. С. 201.

² Українці Австралії: Енциклопедичний Довідник / ред. В. Шумський, М. Шумський; Товариство Збереження Української Спадщини в Австралії. Сідней: «Вільна Думка», 2001. С. 362.

³ Давидюк Р. В інтер'єрі міжвоєнної Волині: Біограми політичних емігрантів – учасників Української революції / за ред. канд. іст. наук Андрія Жив'юка. Рівне – Львів: Простір-М, 2023. С. 251–252.

⁴ Давидюк Р. Михайло Тиравський: церковно-релігійна та громадська діяльність. *Красзнавство*. 2024. № 1. С. 106–114.

⁵ Зек Б. М. Луцьк у роки нацистської окупації (1941–1944): монографія. Луцьк: Вежа-Друк, 2017. 421 с.

⁶ Нині село у Тульчинському р-ні Вінницької обл.

⁷ Державний архів Волинської області (далі – ДАВО), ф. р-3410, оп. 3, спр. 39, арк. 3.

⁸ Давидюк Р. В інтер'єрі міжвоєнної Волині: Біограми політичних емігрантів – учасників Української революції. С. 251.

⁹ ДАВО, ф. р-3410, оп. 3, спр. 19, арк. 1.

¹⁰ Державний архів Вінницької області, ф. 172, оп. 1, спр. 176, арк. 1–8 зв.

¹¹ Там само, арк. 15.

¹² ДАВО, ф. р-3410, оп. 3, спр. 39, арк. 5.

¹³ Державний архів Вінницької області, ф. 172, оп. 1, спр. 176, арк. 8 зв.

¹⁴ ДАВО, ф. р-3410, оп. 3, спр. 19, арк. 1.

Є. Тиравський підтримав Українську революцію. Його кар'єра відповідала динаміці подій того часу. Звільнившись із Вінницького окружного суду, 1 квітня 1918 р.¹⁵ він був призначений рівненським повітовим комісаром. Після приходу до влади гетьмана П. Скоропадського 20 травня 1918 р. Тиравський стає військовим слідчим при 2-му подільському корпусі у Вінниці. Вже 10 грудня 1918 р. його призначають вінницьким повітовим комісаром¹⁶. Він організовував та українізував суддівство в регіоні¹⁷.

Як бачимо, перестановка політичних сил в державі кардинально не впливала на його кар'єру. Одну з останніх посад періоду революції він обійняв 1 листопада 1920 р.¹⁸, ставши заступником начальника Подільської губернії¹⁹, увійшовши таким чином до плеяди українських державних діячів. За свою службу поручник Є. Тиравський був удостоєний Хреста Симона Петлюри²⁰, а 4 вересня 1923 р. йому було присвоєно звання судового сотника армії УНР²¹.

Після переходу українського війська на територію Польщі, Є. Тиравський перебував у Тарнові²². Йшла війна з більшовиками, повертатися додому було небезпечно, тому 7 червня 1920 р., від польської влади він отримав дозвіл на проживання в Луцьку разом з дружиною та сином. Після втрати території український уряд в екзилі не потребував розгалуженого чиновницького апарату, а найголовніше не мав змоги утримувати його за кордоном. Тому постановою

Ради Народних Міністрів УНР від 20 липня 1921 р. Є. Тиравський був звільнений в «заштат»²³. Його офіційна служба Україні завершилась. Обставини вимагали шукати житло та роботу. Разом з дружиною та сином певний час він мешкав у маєтку Косачів в с. Колодяжне²⁴ на Волині, де до 1922 рр. працював звичайним робітником в лісовому господарстві²⁵.

Маючи не лише хорошу освіту, але й коло знайомств у середовищі уенерівської еміграції в Польщі, Є. Тиравський переїхав до Луцька²⁶, де з 1 квітня 1925 р. розпочав роботу в окружному земському уряді²⁷. В місті опинився і його молодший брат Михайло. Останній був писарем інтендантської служби Армії УНР. Згодом у 1923 р. вступив до Українського високого педагогічного інституту ім. Михайла Драгоманова у Празі²⁸. Отримавши стипендію, мав можливість займатися науковою роботою, у результаті чого у 1928 р. захистив докторську дисертацію із природничих наук²⁹.

В Луцьку брати Тиравські розгорнули активну українську роботу в громадсько-культурній, освітній та релігійній сферах: займалися організацією Чесно-Хресної церкви, настоятелем якої був протопресвітер Армії УНР Павло Пашевський³⁰, були членами товариства імені митрополита Петра Могили³¹. Євген очолював батьківський комітет Української гімназії в Луцьку³², де навчався його син Вадим³³ і працював брат Михайло. Останній також входив до управи

¹⁵ Державний архів Вінницької області, ф. 172, оп. 1, спр. 176, арк. 9 зв.

¹⁶ ДАВО, ф. р-3410, оп. 3, спр. 39, арк. 5.

¹⁷ ДАВО, ф. р-3410, оп. 3, спр. 19, арк. 1.

¹⁸ ДАВО, ф. р-3410, оп. 3, спр. 39, арк. 5.

¹⁹ ДАВО, ф. р-3410, оп. 3, спр. 19, арк. 1.

²⁰ *Тинченко Я.* Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки (1917–1921). Кн. II: Наукове видання. К.: Темпора, 2011. С. 329.

²¹ ДАВО, ф. р-3410, оп. 3, спр. 39, арк. 33.

²² ДАВО, ф. р-3410, оп. 3, спр. 19, арк. 1.

²³ ДАВО, ф. р-3410, оп. 3, спр. 39, арк. 5–6.

²⁴ Нині Ковельський р-н Волинської обл.

²⁵ ДАВО, ф. р-3410, оп. 3, спр. 19, арк. 1.

²⁶ На той час адміністративний центр Волинського воєводства.

²⁷ ДАВО, ф. р-3410, оп. 3, спр. 39, арк. 37.

²⁸ *Давидюк Р.* Михайло Тиравський: церковно-релігійна та громадська діяльність. С. 109.

²⁹ *Наріжний С.* Українська еміграція. Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами. Частина перша. Прага, 1942. С. 179.

³⁰ ДАВО, ф. р-3410, оп. 3, спр. 19, арк. 2.

³¹ *Солошенко-Тиравська Н. С.* Тріумф української терпсїхори (спогади мисткині). Луцьк: «Медіа», 1999. С. 5.

³² ДАВО, ф. р-3410, оп. 3, спр. 19, арк. 2.

³³ Українська гімназія в Луцьку: спогади / Редак. та упоряд. Л. Токарук. Луцьк: «Медіа», 1998. С. 164.

спортивного клубу «Стир», належав до товариств «Рідна хата», «Лесі України», Волинського українського театрального товариства³⁴. Поряд із цим упродовж 1932–1939 рр. являвся секретарем комісії з перекладу українською мовою Святого Письма і богослужбових книг, яка діяла при владі Полікарпі³⁵.

Про Є. Тиравського знаходимо згадки і в тогочасній пресі. Так, львівська газета «Діло» повідомляла, що 2 липня 1931 р. він з дружиною та іншими представниками українських культурних та громадських кіл взяв участь у похороні В'ячеслава Липинського в с. Затурці Горхівського повіту³⁶.

Будучи службовцем польського земського уряду Є. Тиравський виступав проти окатоличення віруючих Православної церкви та засуджував політику полонізації. Як у відповідь владі 24 березня 1933 р. він був переведений до окружного земського уряду у Пйотркові (Польща)³⁷ за більше ніж 500 км від Луцька. Є. Тиравський тут пропрацював до 29 січня 1936 р.³⁸ та зрештою був звільнений «за гайдамацко вивротову (підривну) діяльність»³⁹.

Утиски з боку влади, постійна боротьба за національні та особисті права очевидно вплинули на зміну професійних орієнтирів діяча. Є. Тиравський прийняв рішення зайнятись адвокатською практикою. У такий спосіб він не лише отримував нові механізми протидії польській шовіністичній політиці, але й зрештою повертався до роботи за своїм попереднім фахом. З цією метою у 1936 р., через польське посольство у Києві, Є. Тиравський звернувся до архіву Харківського університету з проханням підтвердження власного диплому. Відповідь очевидно була позитивна і 25 травня 1937 р. він був зарахований до колегії адвокатів апеляцій-

ного суду у Варшаві⁴⁰. У подальшому він захищав інтереси членів ОУН та співпрацював з відомим українським адвокатом Степаном Шухевичем.

З приходом радянської влади на Волинь у 1939 р. Є. Тиравський працював юрисконсультом міської ради⁴¹, був членом колегії адвокатів Волинської області. У реєстрі останніх від 11 лютого 1941 р. значиться як такий, що у 1919 р. втік до Польщі⁴². Зрештою він був звільнений за «неналежну увагу до комуністичної партії». Пізніше в обласному архіві НКВС виявили списки із переліком тих, хто підлягав депортації до Сибіру. Серед них був і Є. Тиравський з дружиною. Їх обох мали вивезти у червні 1941 р.⁴³, але через початок війни цього не сталося. Як бачимо, Є. Тиравський автоматично став ворогом радянської влади лише за те, що належав до числа української національно свідомої інтелігенції. Вчинити щось по-справжньому антирадянське він очевидно навіть не встиг.

Після захоплення Луцька вермахтом 25 червня 1941 р. Тиравський взяв активну участь в організації української допоміжної адміністрації. Так, 2 липня 1941 р. він очолив промислово-фінансовий відділ міської управи. Однак з нез'ясованих причин вже 12 липня звільнився і перейшов працювати в обласну управу на посаду начальника адміністративного відділу⁴⁴.

На той час у створенні української допоміжної адміністрації приймала активну участь ОУН. За непідтвердженими даними Є. Тиравський був членом мельниківського крила організації⁴⁵. Втім керівні посади зайняли й інші представники уенерівського покоління, які мешкали в Луцьку: Микола Єрмолаєв⁴⁶ став посадником Луцька, Анатолій Кох⁴⁷ керував господарським

³⁴ Давидюк Р. Михайло Тиравський: церковно-релігійна та громадська діяльність. С. 110–111.

³⁵ Власовський І. Нарис історії Української православної церкви. Т. IV. Частина друга. Репринтне видання. К.: АТ «Книга», 1998. С. 116.

³⁶ Похорон В'ячеслава Липинського // *Діло*. 1931. 11 липня. С. 3.

³⁷ ДАВО, ф. р-3410, оп. 3, спр. 39, арк. 8.

³⁸ Там само, арк. 37.

³⁹ ДАВО, ф. р-3410, оп. 3, спр. 19, арк. 1.

⁴⁰ ДАВО, ф. р-3410, оп. 3, спр. 39, арк. 9–11.

⁴¹ ДАВО, ф. р-3410, оп. 3, спр. 19, арк. 1.

⁴² ДАВО, ф. р-3410, оп. 3, спр. 38, арк. 1–2.

⁴³ ДАВО, ф. р-3410, оп. 3, спр. 19, арк. 1–2.

⁴⁴ Зек Б. М. Луцьк у роки нацистської окупації (1941–1944): монографія. С. 64–67.

⁴⁵ Там само. С. 69.

⁴⁶ Вояк Армії УНР.

⁴⁷ Член Української Центральної Ради, проходив службу в Армії УНР.

відділом обласної управи⁴⁸, Митрофан Швидун⁴⁹ очолив «Союз українських комбатантів»⁵⁰. Звісно ж цей перелік далеко не повний.

Про діяльність Є. Тиравського в період нацистської окупації дають уявлення документи з його підписом. Зокрема, як начальник адміністративного відділу обласної управи, він закликав дотримуватись «порядку і чистоти» на вулицях і подвір'ях, акцентував увагу на негайному проведенні інвентаризації майна установ, вимагав від служби порядку покласти край крадіжкам⁵¹.

Після створення рейхскомісаріату «Україна» обласні управи були ліквідовані. Очевидно через це Є. Тиравський змінив місце роботи. З 9 вересня до 4 грудня він працював юрисконсультом у міській управі, а вже наступного дня був призначений новим посадником Луцька⁵². Звісно ж це не була випадковість, вважаємо, що він мав авторитет в місті, у певний спосіб відзначився перед гебітскомісаром або ж тими, хто рекомендував його на цю посаду.

Перед посадником Луцька стояли виклики часу і низка питань, які потребували негайного вирішення. Поряд із складною соціально-економічною ситуацією він виконував роль посередника між органами нацистської влади та місцевою громадою. Тиравський не мав достатньої самостійності у прийнятті рішень і за малими винятками його повноваження зводились до виконання тих, чи інших німецьких наказів. Попри це, його постать, швидше за все, двозначно сприймалася самими лучанами, адже він видавав розпорядження, за невиконання яких передбачались покарання. Для прикладу, до 15 червня 1942 р. за винагороду лучани мали зібрати і передати до міської управи колеса, шини, бочки з-під паливно-мастильних матеріалів, які лишились після ведення бойових дій. За невиконання загрожувала «карно-адміністраційна відповідальність з цілою

суворістю непослуху у воєнному часі»⁵³. На вимогу СС і окружного керівництва поліції в Луцьку Є. Тиравський видав оголошення про обов'язок дотримуватись світломаскування у темний час доби⁵⁴. Посадник попереджав, що порушникам не лише відключатимуть електроенергію в будинках, але й їхні дії оцінюватимуться, як ворожі в умовах воєнного часу⁵⁵. Суворій реєстрації підлягали всі мешканці і гості міста. Фіксація зміни місця проживання, прибуття і виїзд з міста мала відбуватись протягом 48 год. Домоуправителі, які не виконували цього, карались штрафом у розмірі 200 крб або 2 тижнями примусової праці⁵⁶. За наказом гебітскомісара посадник реорганізував й саму міську управу, звільнивши 248 її працівників⁵⁷, що в умовах безробіття, безумовно, викликало нарікання на його дії.

Характеристику непопулярних рішень та заходів, до яких був причетний Є. Тиравський можна продовжувати, однак чи не найбільшим викликом для міста так і самого посадника стала нацистська політика щодо євреїв. Станом на жовтень 1941 р. у Луцьку нараховувалось 37 144 жителі, з них 17 052 були євреями⁵⁸. Таким чином, навіть як номінантний голова міста, Є. Тиравський був змушений реагувати на нацистську політику. Зокрема, за свідченнями співробітника міської управи Павла Скоробогатова, посадник М. Єрмолаєв, юрисконсульт Є. Тиравський, та інженер міської управи Сергій Забродський брали участь в організації гетто і переселенні до нього євреїв⁵⁹. У якості посадника Є. Тиравський врегулював питання передачі юденрату III міської лікарні, уточнював у гебітскомісара, чи мають єврейські медики носити на білих халатах кружки із жовтої тканини, звертався до Біржі праці в Луцьку із проханням виділити єврейських фахівців для пошиття теплого одягу німецьким воякам⁶⁰.

⁴⁸ Зек Б. М. Луцьк у роки нацистської окупації (1941–1944): монографія. С. 61.

⁴⁹ Хорунжий Армії УНР, учасник бою під Крутами.

⁵⁰ Зек Б. М. Луцьк у роки нацистської окупації (1941–1944): монографія. С. 68.

⁵¹ ДАВО, ф. Р-1, оп. 2, спр.1, арк. 2

⁵² ДАВО, ф. р-3410, оп. 3, спр. 39, арк. 26.

⁵³ Волинський краєзнавчий музей (далі – ВКМ), ф. Книги, документи, фото (далі – КДФ), інв. № 2323, арк. 1.

⁵⁴ ВКМ, ф. КДФ, інв. № 2309, арк. 1.

⁵⁵ ВКМ, ф. КДФ, інв. № 2308, арк. 1.

⁵⁶ ВКМ, ф. КДФ, інв. № 2921, арк. 1.

⁵⁷ *Український голос*. 1942. 15 січня. С. 6.

⁵⁸ Зек Б. М. Луцьк у роки нацистської окупації (1941–1944): монографія. С. 132.

⁵⁹ Архів Управління Служби безпеки у Волинській області, спр. 2413 у 2-х т. Т. 1, арк. 80.

⁶⁰ Зек Б. М. Луцьк у роки нацистської окупації (1941–1944): монографія. С. 135–138.

Після того, як майже половина жителів міста опинилась в гетто, садник попереджав, що самовільне займання націоналізованих і єврейських садів під огороди каратиметься штрафом до 200 крб. або 14 днями примусових робіт⁶¹.

20 серпня 1942 р. і в наступні дні, коли відбувалася найбільша страта бранців гетто та інших євреїв з околиць Луцька, Є. Тиравський на своєму робочому місці очевидно не був. Від 5 серпня обов'язки садника виконував уже згаданий П. Скоробогатов⁶². Таким чином, питання причетності чи безпосередньої участі Є. Тиравського у вирішенні єврейського питання далеко неоднозначне.

Незважаючи на виклики часу, садник приділяв увагу історії та культурі, всіляко сприяв відродженню Української православної церкви. Зокрема, працівники Волинського краєзнавчого музею склали щире подяку Українському допомогівому комітету і саднику Луцька «за батьківську опіку над музеєм»⁶³. Припускаємо, що Є. Тиравський звертав увагу на церкву не лише через проукраїнську позицію, але й власну релігійність. Разом із своїм братом Михайлом вони увійшли до єпископської ради при владиці Полікарпу, перше засідання якої відбулось 28 листопада 1941 р.⁶⁴ Саме Є. Тиравський, користуючись своїм становищем всіляко сприяв тому аби Св. Троїцький собор Луцька залишався в підпорядкуванні архієпископа Полікарпа⁶⁵, який був призначений тимчасовим адміністратором УАПЦ на звільнених українських землях 24 грудня 1941 р.⁶⁶ Поряд з цим, Є. Тиравський став юридичним радником владики, займався збором коштів для купівлі будинка останньому⁶⁷. Вони не лише співпрацювали, але й товаришували упродовж довгого часу. Так, архієпископ Полікарп у листі

до Є. Тиравського від 12 травня 1951 р. наступним чином писав про цей час: «Я теж з приємністю споминаю Луцьке життя. Споминаю, як я гостював у Вас і ми їли смаженого зайця, якого дуже смачно зготовила Ваша дружина. Ви тоді були садником м. Луцька. Багато в Луцьку пережито і доброго і злого, але зле якось залишається в стороні, а споминається більше добре»⁶⁸. Відстоюючи прагнення вірян, садник також звертався до гебітскомісара, аби той дозволив на свято Водохреща 19 січня 1942 р. хресний хід від Св. Троїцького собору на правий берег Стиру, де мало відбутись освячення води⁶⁹.

31 січня 1943 р. Є. Тиравський звільнився з посади⁷⁰. Причин, які спонукали його прийняти дане рішення, могло бути декілька. Його кандидатура могла не задовольняти німецьку владу так само, як і він сам міг остаточно розчаруватись у всіх її сенсах та вимірах. Втім, обидві причини, швидше за все, мали більше спільного, аніж відмінного.

Після звільнення, як і в польській час, Є. Тиравський повернувся до приватної адвокатської практики. Він рекламував свої послуги на сторінках місцевої преси і запрошував клієнтів відвідати його офіс з 08 до 12 і з 15 до 18 год.⁷¹ на вул. Високій 5/1 (нині вул. Святовасилівська)⁷².

Поступово із когорти наближених до влади Є. Тиравський стає її опонентом так само, як і в попередні періоди. Вирішальне значення тут зіграла не лише його проукраїнська позиція, але й очевидний зв'язок із визвольним рухом. Про його ймовірну співпрацю з ОУН вже згадувалось вище. У цьому відношенні варто звернути увагу на спогади Наталії Солошенко-Тиравської⁷³ – актриси луцького театру, яка

⁶¹ *Український голос*. 1942. 26 березня. С. 6.

⁶² Зек Б. М. Луцьк у роки нацистської окупації (1941–1944): монографія. С. 71.

⁶³ *Український голос*. 1942. 9 квітня. С. 6.

⁶⁴ Давидюк Р. Михайло Тиравський: церковно-релігійна та громадська діяльність. С. 112.

⁶⁵ ДАВО, ф. р-3410, оп. 3, спр. 19, арк. 2.

⁶⁶ Давидюк Р. Михайло Тиравський: церковно-релігійна та громадська діяльність. С. 112.

⁶⁷ ДАВО, ф. р-3410, оп. 3, спр. 19, арк. 2.

⁶⁸ ДАВО, ф. р-3410, оп. 3, спр. 5, арк. 31.

⁶⁹ Зек Б. М. Луцьк у роки нацистської окупації (1941–1944): монографія. С. 240.

⁷⁰ ДАВО, ф. р-3410, оп. 3, спр. 39, арк. 26.

⁷¹ *Український голос*. 1941. 23 жовтня. С. 4.

⁷² *Український голос*. 1941. 20 листопада. С. 6.

⁷³ Н. Солошенко-Тиравська (1924–2018) – українська хореографка, керівниця ансамблю «Веселка», Голова управи Товариства волинян ім. Лесі Українки в Сідней, секретар Об'єднання православних сестринств Австралії, редакторка української радіо години на етнічному радіо в Сідней у 1979–1989 роках.

вийшла заміж за сина Є. Тиравського – Вадима. За її словами, під сценою закладу знаходили пристанище вояки УПА. Цьому сприяв їй чоловік, який через батька Є. Тиравського підтримував контакт з повстанцями і допомагав їм. Працівники театру дійсно були пов'язані із визвольним рухом. Зокрема, його художник Юрій Миць був наближеною особою відомого повстанського художника Ніла Хасевича. Ймовірно, саме підозра у співпраці з визвольним рухом і стала головною причиною арешту Є. Тиравського і його подальшого піврічного перебування у рівненській в'язниці⁷⁴.

Опрацьована джерельна база дозволяє ґрунтовніше висвітлити нацистські репресії, через які пройшов екс-посадник Луцька. Він був арештований 15 травня 1943 р.⁷⁵ та доставлений у в'язницю міста. Про цей епізод у своїх спогадах розповідає інший арештант Іван Кобилко. За його словами, до луцької в'язниці на вантажних автомобілях привезли багато людей. На подвір'ї були виставлені столи і стільці, прибув начальник луцького гестапо доктор Фішер з іншими своїми співробітниками. Комісія почала викликати по прізвищах тих, кого тільки що привезли, а також тих, хто вже був у в'язниці. Першим викликали колишнього посадника міста Є. Тиравського з дружиною. Жінок і чоловіків розділяли окремо. Зрештою обидва чоловіки опинились у камері № 16 із двома вікнами, які виходили на р. Стир. О 12 год. їм принесли обід у вигляді юшки і шматка хліба. Єдиним позитивом було те, що вікна у камерах відчинялись і в'язні могли дихати свіжим повітрям. Незабаром усіх почали знову виводити і садити по 12 чоловік у вантажівки, по-

криті брезентом. У кузові також розташовувалась охорона, яка складалась із двох гестапівців. Усіх попередили, що за спробу втечі будуть розстрілювати. Так, бранці опинились у рівненській в'язниці⁷⁶, де Є. Тиравський перебував разом із священником Миколою Малюжинським та професором Іваном Власовським⁷⁷. Екс-посадник Луцька був звільнений 17 листопада 1943 р.⁷⁸

Лінія радянсько-німецького фронту наближалась до Луцька, тож, усвідомлюючи загрозу репресій, на цей раз уже від більшовиків, Є. Тиравський разом з родиною виїхав до Варшави, а згодом до Кракова⁷⁹. Врешті родина опинилась в таборах для біженців в американській окупаційній зоні Німеччини.

Значно менше пощастило брату посадника Михайлу. Він не евакуювався, був арештований НКВС 21 березня 1944 р. та засуджений до розстрілу з конфіскацією майна. Вирок так і не був виконаний. Він захворів на сипний тиф і помер у в'язниці Луцька 30 червня 1944 р.⁸⁰ Рішенням Президії Верховної Ради СРСР від 29 листопада 1944 р. розстріл був замінений 20 роками каторжних робіт⁸¹.

Станом на 1945 р. Євген і Ольга Тиравські проживали у м. Кітцінген⁸², згодом переїхали до Весбадену, де екс-посадник Луцька працював у бібліотеці табору⁸³. Опинившись за кордоном, Є. Тиравський намагався бути у центрі українського еміграційного життя, входив до Союзу українських ветеранів⁸⁴, долучався до організації УАПЦ. Так, 12–15 травня 1947 р. у якості члена Синоду взяв участь у сесії собору єпископів УАПЦ в Мюнхені⁸⁵, увійшов до складу Організаційної комісії по скликанню

⁷⁴ Зек Б. М. Луцьк у роки нацистської окупації (1941–1944): монографія. С. 269.

⁷⁵ ДАВО, ф. р-3410, оп. 3, спр. 39, арк. 45.

⁷⁶ Зек Б. Волинь у житті Івана Кобилка (1882–1951) – першого помічника комісара шляхів УНР: польські утиски, радянські репресії і нацистський терор // Наукові записки Рівненського обласного краєзнавчого музею: Зб. наук. праць. Вип. XV.: Матеріали наукової конференції «Волинь в Українській революції 1917–1921 рр.». Рівне: Дятлик М., 2017. С. 121.

⁷⁷ ДАВО, ф. р-3410, оп. 3, спр. 9, арк. 63 зв.

⁷⁸ ДАВО, ф. р-3410, оп. 3, спр. 39, арк. 45.

⁷⁹ Там само, арк. 28–30.

⁸⁰ Давидюк Р. В інтер'єрі міжвоєнної Волині: Біограми політичних емігрантів – учасників Української революції. С. 252.

⁸¹ Давидюк Р. Михайло Тиравський: церковно-релігійна та громадська діяльність. С. 113.

⁸² ДАВО, ф. р-3410, оп. 3, спр. 39, арк. 45.

⁸³ Там само, арк. 32.

⁸⁴ Там само, арк. 44.

⁸⁵ Власовський І. Нарис історії Української православної церкви. Т. IV. Частина друга. Репринтне видання. С. 301.

І Церковного з'їзду, який проходив 25–27 грудня у Регенсбруці⁸⁶. Під час його роботи виступив з промовою «Українські православні церковні братства»⁸⁷. Як представник від мирян Є. Тиравський разом з Анатолієм Котовичем взяв участь у ІХ сесії Священного Синоду УАПЦ в Аугсбурзі, що проходив 15–18 квітня 1948 р.⁸⁸

У цей час Є. Тиравський вів активну переписку з духовенством, зокрема митрополитом Полікарпом стосовно об'єднання УАПЦ з іншими українськими церквами у Європі та Америці (лист від 22 квітня 1947 р.)⁸⁹. Останній звертався до нього з проханням перевірити скарги на окремих священників (лист від 3 вересня 1948 р.), більше того, пропонував прийняти сан протоієрея із правом носіння наперсного золотого хреста. Після цього Є. Тиравський мав стати адміністратором УАПЦ у британській зоні окупації Німеччини⁹⁰. Однак, так само, як і на початку своєї кар'єри, він не бажав бути священником навіть у такому статусі. Окрім того, 19 квітня 1949 р. його родина отримала дозвіл на еміграцію до Австралії⁹¹. Що саме його спонукало вирушити на цей континент сказати важко.

Є. Тиравський прибув на південний континент 22 червня 1949 р.⁹² Попри виклики, які очікували його у чужій країні, він продовжував брати участь в українському громадському житті. На прохання Полікарпа Тиравський обійняв посаду секретаря управління УАПЦ в Австралії, головою якого став протоієрей Ананій Теодорович. Вони разом мали створити 6 парафій для можливості легалізації церкви в Австралії⁹³.

Українське громадсько-політичне та культурне життя на цьому континенті, у порівнянні з Європою чи Америкою, не мало такого різноманіття. Тому Тиравський намагався стежити за ним через листування. Окрім Полікарпа він вів переписку із митрополитом УАПЦ в Німеччині Никанором Абрамовичем (1883–1969) стосовно можливості переїзду останнього до Австралії⁹⁴. Упродовж 1949–1953 рр. Тиравський також листувався із Євгеном Архипенком (1884–1959) – екс-міністром земельних справ та народного господарства в уряді УНР. Останній ділився новинами про події в Німеччині, ситуацією в таборах Ді-Пі, описував побут біженців, розповідав про українське політичне життя, ймовірність війни між США та СРСР⁹⁵. Особливо дружні відносини у Тиравських склались із подружжям Івана та Катерини Власовських⁹⁶, які вже на той час проживали в Торонто⁹⁷. У своїх листах вони переважно ділились труднощами життя на чужині, цікавились станом здоров'я один одного з огляду на свій поважний вік.

Є. Тиравський помер 25 серпня 1957 р. в Сідней⁹⁸. В іншій літературі ми зустрічаємо дату 25 червня⁹⁹, що малоімовірно. Першу дату смерті діяча опосередковано підтверджує лист із співчуттями дружині Тиравського від подружжя Власовських, який датується 4 вересням. Він був написаний, як відповідь на її телеграму про смерть чоловіка¹⁰⁰.

У 1981 р. сотник військового суду Є. Тиравський посмертно був нагороджений «Хрестом 60-ліття Відродження Українських Збройних Сил»¹⁰¹. Нагороду і грамоту до неї отримав син

⁸⁶ ДАВО, ф. р-3410, оп. 3, спр. 6, арк. 1.

⁸⁷ Власовський І. Нарис історії Української православної церкви. Т. IV. Частина друга. Репринтне видання. С. 317.

⁸⁸ Пресовий комунікат. *Громада: проблеми громадського життя*. 1948. № 10. С. 14.

⁸⁹ ДАВО, ф. р-3410, оп. 3, спр. 5, арк. 3.

⁹⁰ Там само, арк. 10–12.

⁹¹ ДАВО, ф. р-3410, оп. 3, спр. 39, арк. 36.

⁹² ДАВО, ф. р-3410, оп. 3, спр. 19, арк. 2.

⁹³ ДАВО, ф. р-3410, оп. 3, спр. 5, арк. 19–23.

⁹⁴ ДАВО, ф. р-3410, оп. 3, спр. 6, арк. 3–4.

⁹⁵ ДАВО, ф. р-3410, оп. 3, спр. 11, арк. 1–19.

⁹⁶ ДАВО, ф. р-3410, оп. 3, спр. 8, арк. 1–5.

⁹⁷ ДАВО, ф. р-3410, оп. 3, спр. 5, арк. 35.

⁹⁸ Енциклопедія української діаспори в 7 т. Гол. ред.: Василь Маркусъ. Вид. 1-е Т. 4 (Австралія – Азія – Африка). С. 201.

⁹⁹ Українці Австралії: Енциклопедичний Довідник. С. 362.

¹⁰⁰ ДАВО, ф. р-3410, оп. 3, спр. 9, арк. 72.

¹⁰¹ ДАВО, ф. р-3410, оп. 3, спр. 39, арк. 41.

Вадим із «правом передачі дальшим нащадкам роду¹⁰²». Як і батько, він також був активним учасником українського життя в Австралії: належав до І УД УНА¹⁰³, ОУН¹⁰⁴, входив до керівного складу Союзу Українських організацій в Австралії¹⁰⁵. Разом з дружиною Наталією його ім'я ми знаходимо у переліку фундаторів та меценатів українських видань в Австралії¹⁰⁶, жертводавців фонду імені Тараса Шевченка¹⁰⁷. В. Тиравський також проживав у Сідней, після смерті був похований на українській православній секції цвинтаря Руквуд¹⁰⁸.

Висновки. Після поразки Української революції Є. Тиравський чверть століття докладав зусиль, аби зберегти власну українську ідентичність. Для цього у відносинах з неукраїнською владою, він обирав стратегію пошуку компромісів або ж так званої «золотої середини», у результаті чого мав змогу обіймати певні посади. Він не чинив відчайдушного опору окупантам, не перебував на нелегальному становищі, як деякі члени ОУН, але все одно не уникав репресій. За проукраїнську позицію польська влада вислала його далеко за межі Волині, нацистська дозволила обіймати високі адміністративні посади, але зрештою запроторила до в'язниці. Радянській владі банально не вистачило часу. Стратегія пошуку компромісів могла супроводжуватись постійною дилемою вибору із «червоними лініями», перехід через які іноді й несвідомо переростав у класичний колабораціонізм. Відтак, підтримка проукраїнської позиції Є. Тиравського могла негативно позначуватись не лише на українцях, їхніх неукраїнських сусідах, але й обертатись проти нього самого. Життєпис Є. Тиравського певною мірою відповідає цілому поколінню української інтелігенції, яке намагалось зберегти власну ідентичність в умовах існування неукраїнської влади. Навіть наприкінці свого життя він був змушений адаптуватися не лише до нової країни, але й природних умов Австралії.

Грамота про нагородження Є. Тиравського «Хрестом 60-ліття Відродження Українських Збройних Сил» посмертно. Подано за: Державний архів Волинської області, ф. р-3410, оп. 3, спр. 39, арк. 41

¹⁰² ДАВО, ф. р-3410, оп. 3, спр. 39, арк. 41–41 зв.

¹⁰³ Перша Українська дивізія Української національної армії, у літературі більш відома, як дивізія СС «Галичина».

¹⁰⁴ Українці Австралії: Енциклопедичний Довідник. С. 362.

¹⁰⁵ З'їзд СУОА в Австралії. *Свобода*. 1981. 1 грудня. С. 3.

¹⁰⁶ З'їзд СУОА в Австралії. *Свобода*. 1981. 1 грудня. С. 3.

¹⁰⁷ Фундація Українознавчих Студій в Австралії: Добре ім'я – найкраще багатство / Упоряд. Михайло Гоян. Київ: «Рада», 2000. С. 15.

¹⁰⁸ Українці Австралії: Енциклопедичний Довідник. С. 362.

References

1. Davydiuk R. (2024). Mykhailo Tyravskiy: tserkovno-relihiyna ta hromadska diialnist. *Kraieznavstvo*. 2024. 1. 106–114. [in Ukrainian].
2. Davydiuk R. (2023). *V interieri mizhvoienni Volyni: Biohramy politychnykh emihrantiv – uchastnykiv Ukrainskoi revoliutsii*. Rivne-Lviv: Prostir-M. [in Ukrainian].
3. Hoian M. (Ed) (2000). *Fundatsiia Ukrainoznavchykh Studiyi v Avstralii: Dobre imia – naikrasche bahatstvo*. Kyiv: «Rada». [in Ukrainian].
4. Narizhnyi S. (1942). *Ukrainska emihratsiia. Kulturna pratsia ukrainskoi emihratsii mizh dvoma svitovymy vijnamy*. Chastyna persha. Praha. [in Ukrainian].
5. Soloshenko-Tyravska N. S. (1999). *Triumf ukrainskoi terpsikhory (spohady mystkyni)*. Lutsk: «Media». [in Ukrainian].
6. Tynchenko Ya. (2011). *Ofiterskyi korpus Armii Ukrainskoi Narodnoi Respubliky (1917–1921)*. Kn. II: Naukove vydannia. Kyiv: Tempora. [in Ukrainian].
7. Vlasovskiy I. (1998). *Narys istorii Ukrainskoi pravoslavnoi tserkvy*. T. IV. Ch.2. Reprintne vydannia. Kyiv: AT «Knyha». [in Ukrainian].
8. Zek B. (2017). *Lutsk u roky natsyystskoi okupatsii (1941–1944)*. Lutsk: Vezha-Druk, 2017. [in Ukrainian].
9. Zek B. (2017). Volyn u zhytti Ivana Kobylka (1882–1951) – pershoho pomichnyka komisara shliakhiv UNR: polski utysky, radianski represii i natsyystskiy teror. *Naukovi zapysky Rivnenskoho oblasnoho kraieznavchoho muzeiu: Zb. nauk. prats. V. XV.: Materialy naukovoï konferentsii «Volyn v Ukrainskij revoliutsii 1917–1921 rr.»*. Rivne: Diatlyk M. 119–123. [in Ukrainian].